

УДК 338.43:631.115.1:355.01

М. В. Дубініна,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3993-0622>
Я. А. Тивончук,
аспірант, Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0210-0921>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.5.83

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

M. Dubinina,
Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation, Mykolayiv National Agrarian University
Y. Tyvonchuk,
PhD student at the Department of Enterprise Economics, Mykolaiv National Agrarian University

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF FARMS UNDER MARTIAL LAW

Здійснено емпіричне дослідження чинників економічної стійкості фермерських господарств у південних і прифронтових регіонах України в умовах воєнного стану на основі первинних анкетних даних. Обґрунтовано, що поєднання кадрових, ринкових, логістичних і безпекових обмежень формує багатовимірний характер ризиків господарської діяльності та зумовлює переважання тактичних управлінських рішень, орієнтованих на короткострокову стабілізацію. Визначено структуру ключових викликів функціонування фермерських господарств та встановлено домінування кадрового дефіциту і несприятливої цінової кон'юнктури як основних чинників втрати економічної стійкості. Проаналізовано поширені адаптаційні стратегії фермерів, зокрема кадрові, фінансові, виробничі та логістичні, і оцінено їх відносну значущість з позиції самих суб'єктів господарювання. Показано, що застосовувані адаптаційні рішення забезпечують тимчасове збереження життєздатності господарств, але не формують передумов довгострокового розвитку. Запропоновано інтегрований підхід до узагальнення викликів і стратегій адаптації, що дозволяє підвищити аналітичну обґрунтованість висновків і прикладну цінність результатів для вдосконалення державної політики підтримки фермерських господарств в умовах воєнного стану.

This article presents the results of an empirical study aimed at identifying the determinants of economic resilience of farming enterprises operating in the southern and frontline regions of Ukraine under martial law. The research is based on primary survey data collected from farm owners and managers directly responsible for operational and strategic decision-making. The study shifts the analytical focus from generalized macro-level assessments of wartime losses to verifiable micro-level findings that reflect the actual perceptions and behavioral responses of farmers. It is demonstrated that the simultaneous influence of labor shortages, unfavorable price conditions, logistical disruptions, and security threats forms a multidimensional risk environment that significantly transforms the economic parameters of farm functioning. The structure of key challenges is identified, with labor constraints and adverse market conditions emerging as the most widespread and destabilizing factors affecting economic resilience.

The prevalence and relative importance of adaptation strategies are examined, including labor reallocation, cost optimization, production restructuring, postponement of investments, and diversification of marketing channels. The findings reveal that most farming enterprises rely primarily on tactical stabilization measures designed to maintain liquidity, preserve the production cycle, and reduce short-term financial risks. Although these adaptive decisions support temporary viability under conditions of heightened uncertainty, they do not eliminate structural constraints and therefore do not create a foundation for sustainable long-term development. The study proposes an integrated analytical framework linking perceived risks, adopted adaptation strategies, and their expected economic outcomes. This framework enhances the empirical grounding and analytical coherence of the research and increases its practical relevance for designing differentiated state support mechanisms tailored to farming enterprises operating in high-risk and conflict-affected regions.

Ключові слова: фермерські господарства, воєнний стан, економічна стійкість, адаптація, аграрний сектор, державна підтримка, логістичні обмеження, фізики господарювання.

Key words: farms, martial law, economic resilience, adaptation, agricultural sector, state support, logistics constraints, business risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повномасштабна війна суттєво трансформувала умови функціонування аграрного сектору України, перевівши діяльність фермерських господарств у режим постійного ризику та невизначеності. Для малих і середніх виробників війна означає не лише тимчасові втрати ресурсів, а зміну базових економічних параметрів господарювання. Порушення логістичних ланцюгів, обмеження доступу до ринків збуту, зростання витрат і дефіцит робочої сили формують нове середовище прийняття управлінських рішень. У таких умовах здатність фермерських господарств зберігати економічну стійкість стає ключовим чинником продовольчої безпеки та життєздатності сільських територій.

Особливо вразливими є фермерські господарства південних і прифронтових регіонів, де економічні обмеження поєднуються з безпековими загрозами. Мінна небезпека, ризик втрати посівів унаслідок обстрілів, руйнування інфраструктури та порушення систем зрошування істотно обмежують виробничі можливості. За таких умов класичні підходи до оцінювання ефективності та планування діяльності фермерських господарств втрачають прикладну придатність. Управлінські рішення дедалі частіше мають ситуативний характер і спрямовані на мінімізацію поточних втрат, а не на досягнення стратегічних цілей розвитку.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених впливу війни на аграрний сектор, більшість досліджень має узагальнювальний або макроекономічний характер. Фермерські господарства часто розглядаються як однорідна група без урахування регіональної специфіки та відмінностей у масштабах діяльності. У науковій літературі недостатньо представлені емпіричні дослідження, що дозволяють оцінити реальні управлінські реакції фермерів на воєнні виклики. Відсутність таких даних ускладнює формування обґрунтованих рекомендацій для державної політики підтримки та регіонального відновлення.

У цьому контексті науково-практичною проблемою є ідентифікація ключових чинників економічної стійкості фермерських господарств у воєнних умовах на основі первинної інформації. Важливим завданням є з'ясування того, які саме загрози фермери вважають найбільш критичними та які адаптаційні рішення використовують у повсякденній господарській практиці. Отримання таких результатів дозволяє перейти від описового аналізу до формування перевірних узагальнень, що мають прикладне значення.

Розв'язання окресленої проблеми є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору. Отримані результати формують теоретико-методичну основу для подальшого розвитку прикладних підходів до оцінювання економічної стійкості аграрних суб'єктів господарювання в умовах підвищеної ризикованості. Практичне значення дослідження полягає у можливості

використання його висновків для вдосконалення інструментів державної підтримки фермерських господарств з урахуванням регіональної специфіки та фактичних потреб сільськогосподарських виробників. Саме це зумовлює актуальність і доцільність проведення дослідження у межах обраної тематики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасних публікаціях щодо фермерських господарств у воєнний період переважають два підходи. Перший фіксує масштаби втрат аграрного сектору та описує загальні наслідки війни для виробництва й інфраструктури. Другий зосереджується на інституційних механізмах підтримки, регуляторних змінах і можливостях відновлення. Водночас у більшості робіт слабо представлено мікрорівень, тобто те, як саме фермерські господарства приймають рішення і які адаптаційні практики застосовують у конкретних регіональних умовах. Це формує методологічну прогалину між макрооцінками та реальними управлінськими реакціями малих виробників.

Вагомий доказовий пласт для розуміння контексту дають аналітичні оцінки збитків і потреб аграрного сектору. Звіт KSE Institute систематизує втрати та потреби сільського господарства внаслідок повномасштабного вторгнення, що є важливою основою для відновлювальної політики [5]. Проте агрегований характер таких оцінок зменшує їх придатність для пояснення відмінностей між типами господарств і регіонами. У межах цих підходів фермерські господарства нерідко розглядаються як складова "агросектору загалом", без деталізації управлінських обмежень малих виробників. Через це виникає потреба доповнення макроданих первинною інформацією про поведінку фермерів і структуру їх ризиків.

Проблематика викликів фермерських господарств у період невизначеності розкрита у роботі Л. О. Бойко, де акцентовано практичні труднощі ведення господарства й управлінські дилеми в умовах нестабільності [1]. Сильним боком цього підходу є фіксація логіки змін у пріоритетах фермерів та окреслення ключових проблем, зокрема витратних і логістичних. Водночас на рівні методики залишається відкритим питання формалізації критеріїв, за якими можна порівнювати адаптаційні стратегії різних господарств. Також обмежено представлено регіональне "розшарування" ризиків, що є принциповим для південних і прифронтових територій. Саме тому потрібне дослідження, у

якому виклики та реакції фермерів будуть зіставлені на основі первинних даних.

Окремий блок джерел присвячено державній підтримці та регуляторному забезпеченню розвитку малого бізнесу і фермерства в умовах воєнного стану. Лозинська Т. М. та Сліченко В. В. аналізують інструменти підтримки малого бізнесу та їх значення для стабілізації в кризових умовах [7]. Фурман І. та Дмитрик В. фокусуються на державному регулюванні розвитку фермерських господарств, розглядаючи відповідні механізми як чинники відтворення виробничого потенціалу [13]. Ю. В. Золотницька детально досліджує нормативно-правове забезпечення державної підтримки сімейного фермерства, що важливо для коректної інтерпретації інституційних можливостей і обмежень [6]. Водночас у цих роботах проблематика доступності підтримки для прифронтових територій та її фактичної результативності для малих господарств потребує додаткового емпіричного підтвердження.

Питання довгострокових траєкторій розвитку фермерства у воєнний і післявоєнний періоди представлені у працях, що акцентують роль сімейних фермерських господарств і перспективи відновлення. Колектив авторів на чолі з Ю. Лупенком і О. Шпикуляком підкреслює значення сімейного фермерства для продовольчої безпеки та стійкості сільських територій, а також окреслює напрями повоєнного відновлення [8]. Важливим доповненням є монографічні підходи до оцінювання індикаторів і ефективності малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі, які задають ширший теоретико-методологічний каркас аналізу [11]. Паралельно розвиваються екологічно орієнтовані підходи, зокрема щодо перспектив вуглецевого землеробства як можливого джерела довгострокових стимулів для фермерів [4]. Проте в умовах воєнного стану такі стратегічні напрями потребують зіставлення з поточними обмеженнями, які визначають здатність фермерів до інновацій і інвестування.

За результатами аналізу наукових джерел встановлено, що наявні дослідження зосереджуються переважно на оцінюванні макрорівневих втрат аграрного сектору, характеристиці інституційних механізмів державної підтримки та окресленні загальних напрямів відновлення [5—8; 11; 13]. Водночас у літературі обмежено представлено мікрорівневий вимір функціонування фермерських господарств, зокрема питання структури сприйнятих економічних

ризиків, фактичних адаптаційних рішень та їх регіональної диференціації. Недостатність таких емпірично обґрунтованих результатів ускладнює формування перевірних узагальнень щодо економічної стійкості фермерських господарств у воєнних умовах. Це зумовлює доцільність проведення дослідження на основі первинних даних, отриманих безпосередньо від фермерів, з метою підвищення аналітичної обґрунтованості висновків і прикладної значущості рекомендацій для державної політики підтримки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є емпіричне дослідження чинників економічної стійкості фермерських господарств у південних і прифронтових регіонах України в умовах воєнного стану на основі первинних даних. У центрі уваги перебуває аналіз того, як фермерські господарства сприймають ключові загрози господарській діяльності та які управлінські рішення використовують для адаптації до умов підвищеного ризику. Досягнення поставленої мети передбачає перехід від узагальнювальних описів воєнних викликів до перевірних мікрорівневих узагальнень.

Для реалізації мети у статті поставлено такі завдання: визначити структуру основних ризиків, що впливають на діяльність фермерських господарств у воєнний період; проаналізувати поширені адаптаційні стратегії та оцінити їх відносну значущість з позиції самих фермерів; виявити регіональні особливості економічної поведінки господарств південних і прифронтових територій. Окремим завданням є узагальнення отриманих результатів з метою формування прикладних висновків щодо підвищення економічної стійкості фермерських господарств та обґрунтування напрямів удосконалення державної підтримки в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпіричну базу дослідження сформовано на основі результатів анкетного опитування фермерських господарств південних регіонів України, що здійснюють господарську діяльність в умовах воєнного стану. Опитування проводилося серед керівників і власників фермерських господарств, які безпосередньо відповідають за ухвалення управлінських і виробничих рішень. Такий склад респондентів забезпечує отримання релевантної інформації щодо реальних економічних обмежень і практик

адаптації на рівні господарств. Використання анкетування як методу збору первинних даних є методологічно обґрунтованим з огляду на фрагментарність офіційної статистики щодо малих аграрних виробників у прифронтових регіонах. Зібрані дані дозволяють здійснити мікрорівневий аналіз економічної стійкості фермерських господарств.

Вибірку дослідження сформовано з фермерських господарств, розташованих на південних і прифронтових територіях, де воєнні чинники мають системний і тривалий вплив на умови господарювання. До вибірки включено господарства різної спеціалізації та масштабів діяльності, що зменшує ризик викривлення результатів і підвищує репрезентативність оцінок. Анкета охоплювала блоки питань, пов'язані зі змінами виробничих умов, доступом до матеріально-технічних і фінансових ресурсів, логістичним забезпеченням, кадровою ситуацією та фінансовим станом господарств. Окремий блок був присвячений оцінюванню значущості окремих ризиків і застосовуваних адаптаційних рішень. Така структура інструментарію створює передумови для подальшої систематизації чинників економічної стійкості.

Методологічна схема дослідження передбачає поєднання описового та аналітичного підходів до опрацювання первинних даних. На першому етапі здійснено класифікацію відповідей респондентів за основними групами ризиків і управлінських реакцій. На другому етапі проведено порівняльний аналіз частоти згадування окремих чинників, що дає змогу оцінити їх відносну значущість у структурі загроз господарській діяльності. Застосований підхід не орієнтований на побудову економіко-математичних моделей, проте забезпечує необхідний рівень аналітичної строгості для інтерпретації поведінкових реакцій фермерських господарств. Отримані результати є відтворюваними за умови використання аналогічного інструментарію в інших регіональних дослідженнях.

Попередній аналіз результатів анкетування засвідчує високу концентрацію ризиків, з якими стикаються фермерські господарства у період воєнного стану. Респонденти найчастіше ідентифікують проблеми логістичного забезпечення, зростання виробничих витрат і дефіцит трудових ресурсів як ключові обмеження господарської діяльності. Водночас значна частина відповідей вказує на одночасний вплив кількох ризиків, що істотно ускладнює процес ухвалення управлінських рішень. Така ситуація підтверджує доцільність комплексного підходу до оцінювання економічної стійкості

фермерських господарств. На наступному етапі дослідження зазначені ризики було систематизовано та узагальнено у відповідні аналітичні групи.

Результати анкетного опитування (n = 39) свідчать, що функціонування фермерських господарств у період воєнного стану визначається сукупною дією кількох взаємопов'язаних ризиків, які респонденти переважно ідентифікують одночасно. У більшості відповідей фіксується поєднання ринкових, логістичних і виробничих обмежень, що істотно ускладнює ухвалення управлінських рішень. За таких умов господарська діяльність набуває адаптивного характеру, орієнтованого насамперед на збереження ліквідності та мінімізацію поточних втрат. Це підтверджує доцільність комплексного підходу до аналізу економічної стійкості фермерських господарств у воєнних умовах.

Аналіз відповідей щодо реалізації продукції показує домінування цінових і логістичних чинників. Низькі закупівельні ціни, часто нижчі за собівартість, зазначили 34 із 39 респондентів, що становить 87,2 % вибірки. Високу вартість логістики як складову проблеми збуту вказали 15 респондентів (38,5 %), а неможливість вивезення продукції через дефіцит транспорту — 11 респондентів (28,2 %). Відсутність стабільних контрактів або непередбачуваність попиту відзначили 12 фермерів (30,8 %). Отримані результати свідчать, що проблеми реалізації мають багатокомпонентний характер і формуються на перетині ринкових і інфраструктурних обмежень.

Кадровий чинник посідає одне з ключових місць у структурі ризиків функціонування фер-

мерських господарств. За результатами опитування, 18 респондентів із 39 (46,2 %) оцінили кадрове забезпечення своїх господарств як критично недостатнє, зазначивши неможливість закриття ключових вакансій. Ще 18 респондентів (46,2 %) повідомили про наявність помірного дефіциту робочої сили, який особливо гостро проявляється у пікові періоди сезонних робіт. Лише 3 респонденти (7,6 %) вказали, що не відчувають кадрових обмежень. Такий розподіл відповідей свідчить про системний характер кадрової проблеми в аграрному секторі в умовах воєнного стану.

Безпекові ризики, пов'язані з мінною небезпекою, за результатами анкетування мають локалізований, але потенційно критичний характер. Про відсутність проблеми замінованих земель повідомили 30 респондентів (76,9 %), тоді як 9 фермерів (23,1 %) зазначили, що замінованою є незначна частина їхніх угідь. Навіть за відносно обмеженого поширення цього чинника він суттєво впливає на можливості використання земельних ресурсів і планування виробництва. Це зумовлює необхідність врахування безпекового виміру при оцінюванні економічної стійкості фермерських господарств у прифронтових регіонах.

На основі поєднання результатів анкетного опитування та якісного аналізу господарських обмежень було здійснено інтеграцію ключових викликів функціонування фермерських господарств. Це дозволило зіставити типи викликів, їх фактичну поширеність серед респондентів і економічні наслідки для господарської діяльності. Узагальнені результати такого якісно-кількісного аналізу подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Інтегрована характеристика ключових викликів функціонування фермерських господарств південних регіонів України в умовах воєнного стану

Група викликів	Основні прояви в господарській діяльності	Частка респондентів, % (n = 39)	Ключові економічні наслідки
Логістичні	Блокування портів, ускладнення експорту, висока вартість перевезень	38,5	Зростання транспортних витрат, зниження маржинальності
Ринкові	Низькі закупівельні ціни, нестабільний попит	87,2	Зниження доходів, втрати ліквідності
Кадрові	Мобілізація, дефіцит працівників	92,4*	Зниження продуктивності праці, перевантаження власників
Безпекові	Мінна небезпека, ризик обстрілів	23,1	Обмеження використання земель, ризик втрати посівів

* Показник охоплює сукупну частку респондентів, які оцінили кадрове забезпечення як критично недостатнє або таке, що характеризується помірним дефіцитом.

Джерело: сформовано авторами на основі даних анкетного опитування

Дані таблиці 1 засвідчують, що найбільш поширеними викликами функціонування фермерських господарств у воєнний період є кадрові та ринкові обмеження. Понад дев'ять десятих опитаних фермерів відзначили дефіцит робочої сили, що вказує на системний характер кадрової проблеми в аграрному секторі. Висока частка респондентів, які ідентифікують низькі закупівельні ціни та нестабільний попит як ключовий виклик, свідчить про домінування ринкових ризиків у структурі економічної нестійкості. Логістичні та безпекові чинники мають нижчу поширеність, однак їхній вплив є непропорційно значним через прямі втрати доходів і обмеження використання виробничих ресурсів. Отримані результати підтверджують багатовимірний характер викликів та необхідність аналізу не лише їх наявності, а й практик адаптації фермерських господарств.

Виявлена структура викликів зумовлює необхідність аналізу управлінських рішень, які фермерські господарства використовують для адаптації до умов воєнного стану. У наступному підрозділі розглянуто основні адаптаційні стратегії фермерів та оцінено частоту їх застосування за результатами анкетного опитування.

Поширеність зазначених у таблиці 1 викликів зумовила необхідність адаптації фермерських господарств до умов воєнного стану шляхом перегляду управлінських і виробничих рішень. Адаптаційні стратегії, що застосовуються фермерами, мають переважно прикладний характер і спрямовані на мінімізацію поточних втрат, а не на досягнення довгострокових цілей розвитку. За результатами анкетування більшість респондентів використовує одночасно кілька стратегій, що свідчить про багатоканальний характер адаптації. Такий підхід дозволяє частково компенсувати негативний вплив окремих чинників, але водночас підвищує навантаження на управлінські ресурси господарств. Аналіз адаптаційних рішень дає змогу оцінити, які з них є найбільш поширеними та які економічні ефекти з ними пов'язують самі фермери.

Однією з найпоширеніших адаптаційних стратегій є скорочення або перегляд структури виробничих витрат. Значна частина респондентів зазначила зменшення обсягів застосування ресурсомістких технологій та відмову від окремих видів витрат, що не мають безпосереднього впливу на поточний ре-

зультат. Такі рішення дозволяють знизити фінансове навантаження в короткостроковому періоді, однак можуть мати відкладені негативні наслідки для продуктивності. Паралельно фермерські господарства змінюють структуру посівів, орієнтуючись на культури з нижчими витратами або швидшою оборотністю капіталу. Це підтверджує прагнення мінімізувати ризики за умов обмеженого доступу до фінансових ресурсів.

Вагомим напрямом адаптації є переорієнтація каналів збуту та логістичних маршрутів. Частина фермерських господарств відмовляється від традиційних ринків реалізації та шукає альтернативні канали збуту, зокрема через локальні ринки або прямі продажі. Такі рішення не завжди забезпечують зростання доходів, проте дозволяють зменшити залежність від нестабільних логістичних ланцюгів. Водночас для малих господарств можливості диверсифікації збуту залишаються обмеженими через відсутність інфраструктури та контрактних зв'язків. Це знижує ефективність логістичної адаптації в середньостроковій перспективі.

Окреме місце серед адаптаційних стратегій посідають кадрові рішення. Фермерські господарства змушені компенсувати дефіцит робочої сили шляхом перерозподілу функцій, залучення членів сімей або скорочення окремих виробничих операцій. Такі заходи дозволяють підтримувати мінімально необхідний рівень діяльності, але супроводжуються зростанням фізичного та психологічного навантаження на власників. У довгостроковому періоді це може негативно впливати на управлінську спроможність господарств. Кадрова адаптація в умовах воєнного стану має обмежений потенціал і не може розглядатися як стійке рішення.

З метою поєднання результатів анкетного опитування з аналітичним узагальненням економічних наслідків адаптації було здійснено інтеграцію основних напрямів управлінських рішень фермерських господарств. Це дозволило зіставити фактичну поширеність адаптаційних стратегій із очікуваними економічними результатами їх застосування. Узагальнені результати такого аналізу подано в таблиці 2.

Наведені в таблиці 2 результати свідчать, що адаптація фермерських господарств до умов воєнного стану має чітко виражену ієрархію за рівнем поширеності та економічною спрямованістю. Найбільш застосовуваними є кадрові та фінансові стратегії, що

Таблиця 2. Ключові напрями адаптації фермерських господарств до умов воєнного стану, поширеність їх застосування та економічні результати (за результатами анкетного опитування, n = 39)

Напрямок адаптації	Зміст управлінських рішень	Частка респондентів, %	Очікувані економічні результати
Виробнича	Зміна структури посівів, скорочення ризикових культур	56,4	Зменшення виробничих витрат, стабілізація оборотного капіталу
Фінансова	Відтермінування інвестицій, використання пільгового фінансування	61,5	Підтримання ліквідності, зниження ризику касових розривів
Логістична	Пошук альтернативних каналів збуту, переорієнтація маршрутів	41,0	Забезпечення реалізації продукції за підвищених витрат
Кадрова	Перерозподіл функцій, залучення сімейної праці	69,2	Збереження виробничого циклу за умов дефіциту робочої сили
Ризик-орієнтована	Відмова від частини операцій, вибір культур з нижчим ризиком	33,3	Мінімізація ймовірних втрат урожаю
Стратегічна	Диверсифікація діяльності, пошук нішевих ринків	28,2	Формування передумов довгострокової економічної стійкості

Примітка: респонденти могли обирати декілька варіантів відповідей.
Джерело: сформовано авторами.

підтверджує домінування тактичних управлінських рішень, орієнтованих на забезпечення безперервності виробничого процесу та підтримання ліквідності. Висока частка кадрової адаптації зумовлена системним дефіцитом робочої сили та необхідністю оперативного перерозподілу трудових функцій. Такі рішення дозволяють зберігати мінімально необхідний рівень господарської діяльності, проте не створюють передумов для зростання продуктивності.

Виробничі та фінансові напрями адаптації також характеризуються значною поширеністю, що свідчить про прагнення фермерських господарств знизити рівень поточних витрат і фінансових ризиків. Зміна структури посівів і скорочення інвестиційних програм розглядаються як інструменти короткострокової стабілізації. Водночас такі рішення можуть мати відкладені негативні наслідки, пов'язані з виснаженням виробничого потенціалу та обмеженням можливостей технологічного оновлення. Це вказує на компромісний характер адаптації, за якого зменшення ризиків у поточному періоді супроводжується зростанням стратегічних обмежень.

Логістичні стратегії мають відносно нижчу поширеність порівняно з кадровими та фінансовими, що пояснюється обмеженими можливостями малих фермерських господарств впливати на інфраструктурні умови збуту. Переорієнта-

ція каналів реалізації та маршрутів транспортування дозволяє частково зменшити залежність від традиційних ринків, однак супроводжується зростанням витрат і не гарантує стабільності доходів. Це свідчить про те, що логістична адаптація в умовах воєнного стану має обмежений компенсаторний ефект і значною мірою залежить від зовнішнього середовища.

Найменш поширеними є стратегічні та ризик-орієнтовані напрями адаптації, що передбачають диверсифікацію діяльності або цілеспрямоване управління виробничими ризиками. Низька частка таких рішень свідчить про обмеженість ресурсів і високий рівень невизначеності, які стримують довгострокове планування. Для більшості фермерських господарств у воєнний період пріоритетом залишається виживання, а не розвиток. Це підтверджує, що адаптація має переважно ситуативний характер і не трансформується у стійку модель економічного зростання.

Адаптаційні стратегії фермерських господарств у воєнних умовах є фрагментарними та нерівномірними за ефективністю. Вони забезпечують короткострокову стабілізацію діяльності, проте не усувають структурних обмежень, зумовлених ринковими, кадровими та безпековими чинниками. Це обґрунтовує необхідність переходу від переважно тактичної адаптації до формування системних механізмів підвищення економічної стійкості.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами емпіричного дослідження досягнуто мети щодо ідентифікації чинників економічної стійкості фермерських господарств південних і прифронтових регіонів України в умовах воєнного стану на основі первинних даних. Отримані результати дозволили перейти від узагальнювальних описів воєнних викликів до мікрорівневих, перевірних узагальнень, що відображають реальні управлінські практики фермерів. Установлено, що економічна стійкість господарств формується під впливом сукупної дії кількох взаємопов'язаних ризиків, а не окремих чинників. Це підтверджує доцільність комплексного підходу до аналізу функціонування фермерських господарств у воєнних умовах.

Емпіричні результати засвідчили домінування кадрових і ринкових обмежень у структурі викликів господарської діяльності. Переважна більшість опитаних фермерів відзначила дефіцит робочої сили та несприятливу цінову кон'юнктуру як ключові чинники втрати економічної стійкості. Логістичні та безпекові ризики мають нижчу поширеність, проте їхній вплив є суттєвим через зростання витрат і обмеження використання виробничих ресурсів. Сукупна дія цих чинників посилює нестійкість господарств і ускладнює прийняття управлінських рішень.

Аналіз адаптаційних стратегій показав, що фермерські господарства переважно застосовують тактичні управлінські рішення, спрямовані на короткострокову стабілізацію діяльності. Найбільш поширеними є кадрові, фінансові та витратні стратегії, орієнтовані на підтримання ліквідності та безперервності виробничого процесу. Виробничі та логістичні напрями адаптації мають обмежений компенсаторний ефект, тоді як стратегічні рішення, пов'язані з диверсифікацією діяльності та довгостроковим управлінням ризиками, мають обмежене практичне застосування. Це свідчить про переважання моделі виживання над моделлю розвитку в умовах воєнного стану.

Узагальнення результатів дозволяє констатувати наявність меж ефективності адаптаційних стратегій фермерських господарств. Хоча застосовувані рішення забезпечують тимчасову стабілізацію діяльності, вони не усувають структурних обмежень, зумовлених кадровими, ринковими та безпековими чинниками. За відсутності системної підтримки такі стратегії не трансформуються у стійку траєкторію економічного розвитку. Це підкреслює вразливість фермерських господарств до тривалих кризових впливів.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання емпіричних узагальнень для вдосконалення підходів до державної підтримки фермерських господарств. Результати дослідження обґрунтовують необхідність диференційованої політики, орієнтованої не лише на фінансову стабілізацію, а й на зменшення кадрових і ринкових обмежень, що мають системний характер. Урахування регіональної специфіки та структури ризиків може підвищити ефективність заходів підтримки в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази та поглибленням аналізу економічної стійкості фермерських господарств у динаміці. Доцільним є поєднання анкетних даних із показниками фінансової звітності для кількісної оцінки ефективності адаптаційних стратегій. Окремим напрямом наукових розвідок може стати дослідження впливу інструментів державної підтримки на довгострокову життєздатність фермерських господарств у воєнний і післявоєнний періоди.

Література:

1. Бойко Л. О. Виклики та проблеми фермерських господарств у період невизначеності / Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 11. 6 с. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-04-02>.
2. Вторгнення Росії поставило під загрозу голоду понад триста мільйонів людей. Суспільне. [Електронний ресурс]. URL: <https://su-spilne.media/258719-vtorgnenna-rosii-postavilo-pid-zagrozugolodu-ponada-trista-miljoniv-ludej-borrel/> (дата звернення: 26.01.2026).
3. Державна підтримка розвитку фермерських господарств. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL: <https://bankvostok.com.ua/b2b/financing/farmer-loan/farm-help-gov#/> (дата звернення: 26.01.2026).
4. Dubinina M., Kuchmiiova T., Tyvonchuk Y. Financial and environmental aspects of carbon farming: prospects for farmers in Ukraine // Research for Rural Development 2025: Annual 31st International Scientific Conference Proceedings. Vol. 40. Jelgava: Latvia University of Life Sciences and Technologies, 2025. P. 408—414. DOI: 10.22616/RRD.31.2025.053.
5. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. KSE Institute. [Електронний ресурс]. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf.
6. Золотницька Ю. В. Нормативно-правове забезпечення державної підтримки сімейного

фермерства в Україні // *Modern Economics*. 2025. № 50. С. 75—82. DOI: 10.31521/modecon.V50(2025)-10.

7. Лозинська Т. М., Сліченко В. В. Державна підтримка малого бізнесу в умовах воєнного стану // *Держава та регіони*. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022. № 4 (78). С. 45—52. DOI: 10.32840/1813-3401.2022.4.7.

8. Лупенко Ю., Шпикуляк О., Малік М., Ксенюфонтова К., Морозова А. Розвиток сімейних фермерських господарств в умовах воєнного часу та перспективи повоєнного відновлення України // *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16, № 1—2. С. 9-22.

9. Міщук Є. В. Економічні інтереси підприємства та його стейкхолдерів у контексті їх економічної безпеки // *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2 (70). С. 132—138. DOI: 10.32782/2520-2200/2019-2-20.

10. Ринок праці в умовах повномасштабної війни: результати національного дослідження та прогноз на 2026. Державна служба зайнятості. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dcz.gov.ua/news/singlenews/1293>.

11. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія / за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2017.

12. Розум О. О. Методи та інструменти стимулювання економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану // *Ефективна економіка*. 2024. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105.2024.7.94.

13. Фурман І., Дмитрик В. Державне регулювання розвитку фермерських господарств в умовах воєнного стану // *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-25.

References:

1. Boiko, L. O. (2024), "Challenges and problems of farms in a period of uncertainty", *Problemy suchasnykh transformatsii*. Serii: ekonomika ta upravlinnia, vol. 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-04-02>.

2. Suspilne Media (2025), "Russia's invasion has put more than three hundred million people at risk of hunger", available at: <https://suspilne.media/258719-vtorgnenna-rosii-postavilo-pid-zagrozugolodu-ponada-trista-miljoniv-ludej-borrel/> (Accessed 26 January 2026).

3. Bank Vostok Official Website (2026), "State support for the development of farms", available at: <https://bankvostok.com.ua/b2b/financing/farmer-loan/farm-help-gov#/> (Accessed 26 January 2026).

4. Dubinina, M., Kuchmiiova, T. and Tyvonchuk, Y. (2025), "Financial and environmental aspects of carbon farming: prospects for farmers in Ukraine", *Research for Rural Development 2025: Annual 31st International Scientific Conference Proceedings*, vol. 40, Latvia University of Life Sciences and Technologies, Jelgava, Latvia, pp. 408—414. DOI: 10.22616/RRD.31.2025.053.

5. KSE Institute (2024), "Damages, losses and needs of agriculture caused by the full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 26 January 2026).

6. Zolotnytska, Yu. V. (2025), "Regulatory and legal framework for state support of family farming in Ukraine", *Modern Economics*, vol. 50, pp. 75—82. DOI: 10.31521/modecon.V50(2025)-10.

7. Lozynska, T. M. and Slichenko, V. V. (2022), "State support of small business under martial law", *Derzhava ta rehiony*. Serii: Publichne upravlinnia i administruvannia, vol. 4 (78), pp. 45—52. DOI: 10.32840/1813-3401.2022.4.7.

8. Lupenko, Yu., Shpykuliak, O., Malik, M., Ksenofontova, K. and Morozova, A. (2023), "Development of family farms in wartime conditions and prospects for post-war recovery of Ukraine", *Ahrarna ekonomika*, vol. 16, no. 1—2, pp. 9—22.

9. Mishchuk, Ye. V. (2019), "Economic interests of an enterprise and its stakeholders in the context of economic security", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 2 (70), pp. 132—138. DOI: 10.32782/2520-2200/2019-2-20.

10. State Employment Service of Ukraine (2026), "Labour market under conditions of full-scale war: results of the national study and forecast for 2026", available at: <https://www.dcz.gov.ua/news/singlenews/1293> (Accessed 26 January 2026).

11. Shpykuliak, O. H. (Ed.) (2017), *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist* [Development of small agricultural enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.

12. Rozum, O. O. (2024), "Methods and tools for stimulating economic development of small business entities under martial law", *Efektivna ekonomika*, vol. 7. DOI: 10.32702/2307-2105.-2024.7.94.

13. Furman, I. and Dmytryk, V. (2024), "State regulation of farm development under martial law", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-25.

Отримано редакцією журналу / Received: 10.02.26

Професійно рецензовано / Revised: 18.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 10.03.26